

## A.D. 2012. – godina preokreta?

*„Optimist ostaje budan kako bi dočeka Novu godinu.  
Pesimist ostaje budan kako bi bio siguran da je stara otišla.“*

William E. Vaughan (1915 –1977), američki kolumnist

„Gospodarstvo te zemlje čini minoran postotak u ukupnom BDP-u Europe. Ima tradiciju političke patronaže, tradiciju nepovjerenja u političke institucije, tradiciju nepotizma. Politika je mješavina klijentelizma i autoritarnosti. Vlada dvostranačje, odnosno partitokracija: to je sustav koji ustrojava vlast i bira odgovorne ljude na temelju pripadnosti jednoj od dvije vodeće stranke. Državne i lokalne institucije su servis za zapošljavanje stranačkog tijela: napuhale su se i narasle preko svake mjere. Donedavno je postojao relativno visok gospodarski rast, no sad je sve stalo. Dugovi su stigli na naplatu.“ Ovako grčki ekonomski eksperti opisuju stanje u Grčkoj. Svaka sličnost sa Hrvatskom namjerna je.

Hrvatska se uporno (i zaustavljivo – valja se nadati) kreće putem Grčke. Treća je godina ekonomske turobnosti za nama, četvrta stiže. Promatrajući gospodarstvo Hrvatske, nema se za čim žaliti u 2011-toj. Još jedna godina propuštenih prilika. Pretpostavi li se kako se iz svake nevolje može izvući nešto pozitivno i naučiti nešto korisno, mnogo smo naučili.

Naučili smo da „velike“ stranke obitavaju u paralelnom svemiru: ondje gdje se problemi rješavaju sami od sebe, i gdje nisu potrebne nikakve opsežne reforme kako bi se ekonomsko stanje uravnotežilo. Valjda je to normalno: uz plaću od oko 19.000 kuna (bez dodataka), i kompletan ručak u saborskom restoranu za 26 kuna, teško je živjeti u stvarnosti.

Naučili smo da ne treba očekivati ni trunke iskrenosti u predizbornim kampanjama. Uostalom, tko bi ikad glasovao za onoga koji govori: „Ako meni daš glas, a primaš plaću iz državnog proračuna, vjerojatno ću ti dati otkaz, ili u boljem slučaju, smanjit ću ti plaću.“ A upravo je to potrebno. Zašto? Zato što svi oni koji većinu dohotka ostvaruju iz državnog proračuna ustvari jedu iz tanjura poreznih obveznika. Proračun, odnosno državna blagajna, puni se iz poreza. No, budući je državna potrošnja odavno prerasla održivu razinu, porezi nisu dovoljni kako bi napunili blagajnu. Donedavno se manjak u blagajni financirao zaduživanjima, no tako dalje ne ide, te je potrebno učiniti „fiskalnu konsolidaciju“. E sad, umjesto da se smanje izdaci iz državne blagajne, neki se zalažu za povećanje poreza, očito ne hajući kako bi povećanje PDV-a na recimo 25% zapravo dodatno motiviralo građane na izbjegavanje plaćanja poreza i porast sive ekonomije, te dobrim dijelom poništilo učinak rasta porezne stope. Ako se ne učini rez proračunskih izdataka, Hrvatskoj će dodatno pasti ugled u svijetu (financijaši ugled nazivaju kreditnim rejtingom), što će za posljedicu imati još veći trošak zaduženja kako bi se vratili postojeći dugovi i pokrpale proračunske rupe. No, naučili smo i kako je model rasta kroz zaduživanje potrošen.

Uzimajući navedeno u obzir, može li se prognozirati što Hrvatsku čeka u 2012. godini?

Liberalizacija globalnih tokova kapitala dovela je do velike mobilnosti kapitala; investitori više nisu ograničeni na svoju državu, regiju, ili kontinent, i podjednako jednostavno ulažu od Argentine do Zimbabvea. No, kako je čovjek prevrtljivo, mušičavo i nemirno stvorenje, a osobito je takav kada drži veliku količinu novca u ruci, kapital skače i bježi uz države u državu, s kontinenta na kontinent, tražeći najbolji odnos rizika i prinosa. „Nervoza“ kapitala potpomaže stvaranje tzv. boom-bust ciklusa – niza mjehura, odnosno brzorastućih balona, koji ubrzo pucaju, nakon kojih dolazi do kontrakcije i recesije.

Posljednji balon sastojao se u prenapuhanom tržištu nekretnina u SAD-u (i drugdje). U sprezi s politikom, koja je za nacionalni strateški cilj proglasila da svaka američka obitelj treba imati vlastitu kuću, stvoren je nekretninski mjehur, u kojemu su cijene nekretnina nevjerojatno rasle, što je potpomognuto i međunarodnim kapitalom koji je pristizao sa svih strana, želeći i svoj dio kolača. Tko je želio (i imao novaca) mogao je i iz Hrvatske investirati u američke nekretnine, i zaraditi na porastu cijena tamošnjih stanova, kuća, zemljišta. No, truli financijski instrumenti paralelno uz nezaustavljivu pohlepu prekomjerno su napuhali ovaj balon, koji je potom spektakularno pukao, te je stvorena financijska kriza koja se prvenstveno odrazila na bankarski sektor, jer je on bio prva karika u lancu financiranja. Godine 2008. i 2009. banke su spašavane državnim novcem, i dugovi banaka prešli su na teret države, a kapital, hirovit kakav već je, pobjegao je u ono što se tada smatralo sigurnom lukom, tj. nisko-rizičnom investicijom, a to su državne vrijednosnice.

Dakle, u početku financijske krize ulaganje u dionice nekih banaka moglo se smatrati prekomjerno rizičnim, jer su banke novac svojih štediša plasirali u stambene kredite, čime je bila poticana gradnja, a stanovi su dobivali na cijeni, no tome je došao kraj kada se rast cijena pretvorio u pad, odnosno kada su stambeni krediti postali dobrim dijelom nenaplativi. Stoga se činilo mudrim pobjeći i prenijeti kapital iz dionica u državne vrijednosnice. Prijenosom obveza banaka na razinu države, i transferom kapitala prema državama zaduženost većine država svijeta, pa tako i Hrvatske, posljednjih je godina naglo porasla. No, balon državne prezaduženosti nije klasični balon, jer bi njegovo puknuće dovelo do nesagledivih posljedica. Zašto? Zato što se ulaganje u državne vrijednosnice smatra posljednjim utočištem, zadnjom linijom obrane. Ako se ulaganje u državne papire više ne može smatrati sigurnim, ako padne posljednja linija, ništa ne preostaje. Jednostavno, došlo se do zida. (Zapravo, i nije baš tako. Preostaje hrana. Rat ili mir, kriza ili ne-kriza, države postojale ili ne postojale – čovjek mora jesti. Zato se već neko vrijeme može promatrati novi mjehur koji se odražava u rastu cijena hrane, koji nema podlogu ni u smanjenoj proizvodnji, ni u povećanoj potrošnji hrane, već isključivo u priljevu špekulativnog kapitala. O tome drugom prilikom.)

Sve je ovo iznimno bitno i za Hrvatsku, jer je Hrvatska dio globaliziranog svijeta. Kriza zaduženosti vodećih država u svijetu, koja se osobito manifestira u krizi eura kao multinacionalne valute, itekako je važna i u Hrvatskoj. Nesigurnost države preslikava se na nesigurnost valute, te je i euro postao nesigurna valuta, a zbog visoke euriziranosti (i štednja i dugovi većinom su u eurima), kao i zbog činjenice da ono malo hrvatskog izvoza većinom ide za Europu, Hrvatska se ne može oporaviti prije nego što se oporavi Europska unija.

Dakle, ne može se očekivati da će Hrvatska isplivati iz krize prije Europe, a rješenje euro-krize se zasigurno neće dogoditi ubrzo. To je stoga što se mora postići prije svega politički okvir rješenja, a sa 27 članica politički je konsenzus teško ostvariti. Financijska tržišta traže brzi odgovor, jer dugovi svakodnevno stižu na naplatu, a novaca nema, no politički procesi daleko su sporiji od financijskih tržišta, koja su navikla reagirati u mikrosekundama.

Sve navedeno omogućava pretpostaviti tijekom 2012. godine. Ekonomisti velikih banaka upozoravaju da će iduća godina donijeti najznačajniji pad standarda građana. Skori povratak duga na razine prije krize, odnosno prezaduženost se neće riješiti. Rast gospodarstva bit će sporiji nego u posljednjih petnaestak godina, ako ga uopće i bude. Banke u Europskoj uniji morat će podići razinu adekvatnosti kapitala (procjenjuje se da im je potrebno 600 do 800 milijardi eura za dokapitalizaciju), što će vrlo vjerojatno za posljedicu imati smanjenje mogućnosti kreditiranja u Hrvatskoj. Kamatne stope će porasti, i smanjit će se inozemni priljevi novca. Vrijeme povoljnih kredita je završeno. Porast će cijene energenata: struje i plina. Neće biti novaca za refinanciranje dugova, jer trenutno svi traže kapital. Čak je i Njemačka imala poteškoća s financiranjem: nedavna prodaja obveznica pokazala je najslabiji odaziv ulagača otkad je euro uveden, pa je njemačka središnja banka bila prisiljena kupovati velike iznose kako prodaja ne bi završila neslavno. A kad Njemačka ima problema s financiranjem, što može očekivati Hrvatska, kojoj u 2012. dospijeva najmanje desetak milijardi eura za povrat vanjskog duga?

Promatrajući unazad, jasno je kako se ono što se promatralo nesrećom za Hrvatsku, katkad, naposljetku, ipak pokazalo srećom. Tako se nevoljko promatralo kako susjedi, Slovenci i Mađari, ulaze u Europsku uniju, dok mi stojimo po strani. No, teoretski, uz ostale uvjete neizmijenjene, da je Hrvatska ušla u EU zajedno sa Slovenijom, Mađarskom i drugima, i potom uvela euro, sasvim je izvjesno da bi se danas nalazila u apsolutno jednakom (ili čak gorem) položaju kao i Grčka. Zašto? Zato što bi u istom političko-ekonomskom okruženju dobila mogućnost vrlo jeftinog kreditiranja, kao što je to dobila Grčka. Naime, budući je članica euro-zone, Grčka je imala pristup jeftinim kreditima, i bila je poput pijanca kojemu je netko dao ključ od pivovare. Hrvatska, s druge strane, premda umnogome nalikuje Grčkoj, neulaskom u Europsku uniju nije imala mogućnost toliko se jeftino zaduživati, pa nije uspjela navući toliki teret dugova (dakle, nije da nije željela, nego nije imala mogućnost). Poznavajući hrvatsku političku „elitu“, sasvim je izvjesno kako bi ključ od pivovare dobrano iskoristili, samo da im ga je netko dao. Stoga, kroz nekoliko godina vjerojatno će se uočiti pozitivan učinak nekih pojava koje danas smatramo nesretnima, tegobnima, deprimirajućima. Tko doživi, pričat će.

*(Ovaj tekst je poziv na buđenje: Hrvatska igra grčku dramu, i ako se ne počnu događati istinske reforme, vrlo je vjerojatno da će i završiti poput Grčke. No, povijest pokazuje kako su financijski analitičari prečesto kratkovidni, i kako redovito daju krive prognoze. Njemačku su donedavno proglašavali „bolesnikom Europe“, istu onu koju sada glorificiraju kao uzoritu; Grčkoj su davali kredite šakom i kapom, istoj onoj iz koje sada bježe. Tako se i autor ovog teksta iskreno nada, i više od svega žarko bi želio da je u krivu. Vrijeme će, naravno, pokazati...)*

*Okvir*

### **MMF – maliciozni međunarodni financijeri?!**

Kako bi izronila iz krize Hrvatska će morati učiniti značajne reforme. To bi mogla učiniti i sama, ali velike stranke u predizbornim programima ne najavljuju nikakve bitne rezove, znajući da ne mogu dobiti glasove obećavajući teška vremena i „stezanje remena“. Ako čak i imaju na pameti radikalne reforme, ali ih ne žele u predizborno vrijeme objaviti kalkulirajući s padom potpore, malo je vjerojatno da ih imaju namjeru provesti nenajavljeno. Na taj bi način, kao prvo, učinili nešto što nisu najavili, a kao drugo, pilili bi granu na kojoj sjede, jer je pretila državna administracija stroj za zapošljavanje stranačkog tijela. Stoga je sasvim realno očekivati dolazak MMF-a, koji bi poslužio kao alibi za provođenje reformi („nismo mi htjeli davati otkaze i snižavati plaće, nego nas je MMF na to natjerao“).

Problem s MMF-om je taj što će Hrvatsku natjerati i na pozitivne reforme, ali i na one koje idu isključivo u korist davatelja kapitala, a ne u korist Hrvatske kao primatelja. MMF nije socijalna, već kapitalistička institucija. Tražit će se snižavanje mirovina, no ne samo povlaštenih, već svih. Tražit će se snižavanje minimalnih plaća, naknada za roditelje, i ostalih socijalnih davanja. I možda najvažnije, tražit će se privatizacija (vodeći bankari u Hrvatskoj već ju sad glasno zazivaju). Jasno, neće strani kupci pohrliti u kupnju Đakovštine, Kamenskog, ili Magma, već će htjeti ono najvrjednije: Inu, HEP, autoceste, pa i Hrvatske šume i Hrvatske vode. Ako hrvatski građani još uvijek nisu probavili prodaju hrvatskih banaka i telekoma, pitanje je hoće li ikada probaviti plaćanje struje, plina i cestarina na račun stranih korporacija. No, s druge strane, što očekivati kada Hrvatske autoceste jedan objekt na autocesti u Slavoniji plaćaju dvostruko manje nego isti taj objekt u Dalmaciji? Jesu li građani dužni vječito plaćati korupciju kroz visoke cestarine?